

הרב ישראל הלפרין

גבעת מרדכי – ירושלים

פועל 'פשט' – יישור או גילוי

"וַיִּפְשְׁטוּ אֶת-יוֹסֵף אֶת-כְּתָנָיו" – פשטו את יוסף או את הכתנת?

בצמד מילות הקסם המובאות ברשב"ם ריש פרשת וישב: 'פשטות המתחדשים', טמון לעניות דעתי ויכוח לשוני, שיש לדון בו עוד טרם העיסוק הענייני בדברי הרשב"ם. אם אנו מבינים אולי את המושג 'מתחדשים', הרי שהשם 'פשטות' [שרש פ.ש.ט.] כלל אינו ברור.

א. השימוש 'פשט' בלשון חז"ל – 'ישר'.

ראשית, אקדים את השימוש בשרש 'פשט' בלשון חכמים [משנה וגמרא], אשר פירושו הוא 'ישר'.

במשנה בעירובין: "עקמה, רואין אותה פאלו היא פשוטה"¹. וכן בר"ה: "שופר של ראש השנה של יעל פשוט"².

ובמקומות רבים בש"ס [ובפוסקים]: 'פשוטי כלי עץ', וכן 'פשט ידו' [- ישר את היד], 'פשוט ידיים ורגלים', 'תקיעה פשוטה'³, 'יד פשוטה' [- בשונה מיד קמוצה] ועוד דוגמאות לרוב. בכל המובאות האלה השימוש הוא מלשון 'ישר', במונח הפשטני והגשמי של המילה.

ב. שימושים תיאורטיים למילה 'פשט' – 'לפשוט ספק'.

אמנם ראינו בש"ס פעמים רבות שמשתמשים בשרש 'פשט' גם למונחים תיאורטיים, כמו 'לפשוט ספק'. ובארמית בהטיותיה – "איפשט להו", "פשט ליה", "בתר דאבעיא הדר פשטה", "תיפשוט ליה" וכדו'.

¹ עירובין א, ה.

² ראש השנה ג, ג.

³ דהיינו תקיעה ישרה וחלקה ללא סלסול ועליה או ירידה. אמנם יש בראשונים שפירושה מלשון ארוכה [ברס"ג – "קול ארוך וממושך" וכע"ז ברמב"ן, ברשב"א ובר"ן]. ויש נפק"מ משמעותיות בנידון. יעוין באריכות בספר 'שרשי מנהג אשכנז' ח"ד עמוד 370.

גם כאן, לכאורה הוא מלשון 'יישור' העקל והבעיה, [וראה הגמ' בברכות – "לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב"⁴].

[ואם נרחיק לכת נאמר, כי ה'שופט' הוא ה'פושט' את הדין. ומשפט רשע הוא מְעַקֵּל. ובחבקוק – "...וְלֹא יֵצֵא לְנֶצַח מִשְׁפָּט כִּי רָשָׁע מִכְתִּיר אֶת־הַצְּדִיק עַל־כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעַקֵּל"⁵ (מעוקל – עקום, כמו ארחות עקלקלות, מצודת ציון שם)].

ג. שימושים דומים [שאלים].

מצינו שימושים נוספים בלשון חז"ל [ולכאורה שאלים] וכולם על דרך - 'פשוט' בניגוד ל'מיוחד':

'פשוט' בניגוד ל'בכור' ["חלק בכור וחלק פשוט" בפרק מי שמת].

וכן מצינו 'פשוט' בניגוד ל'כפול'. ["לכפול יכפול לפשוט יפשוט", מסכת סוכה⁶].

ובשימוש הפוסקים: 'שנה פשוטה' לעומת 'שנה מעוברת'.

והשימושים הנ"ל הבאים לומר 'פשוט' בניגוד ל'מיוחד'⁷, הם לכאורה כעין המשמעות הראשונה שהיא - 'פשוט' בניגוד ל'עקום' או 'כפוף'.

ד. פשטיה דקרא.

ומכאן לכאורה קיים הביטוי 'פשטיה דקרא במאי כתיב' המופיע פעמים רבות בש"ס, אחרי דרשות של אסמכתא. והיינו דהוא פשוטו של מקרא⁸. ולעניות דעתי, גם כאן הוא 'פשוט' בניגוד ל'מורכב' והנדרש בפלפול⁹. או 'פשוט' בניגוד למסובך.

אך אודה, שאף על פי שהוא פשוט יותר מהאסמכתא שנאמרה לפני כן, מכל מקום, עדיין לא תמיד זהו פשוטו של מקרא המבואר בראשונים, ויש לעיין בדבר. [דוגמא לדבר, עיין חולין ו].

⁴ ברכות נט.

⁵ חבקוק א, ד.

⁶ סוכה ג, יא.

⁷ חלק ללא מורכבות. ועיין בהמשך שיש שיאמרו שהוא ממשמעות אחרת - 'פשוט' וערום מלבוש המיוחדות.

⁸ עיין רש"י קידושין פ:

⁹ ומה שמוזכר בלשון חז"ל לרוב - 'פשיטא', הוא לכאורה גם כן מעניין זה - פשוט ולא מורכב ומחודש, אבל עיין בהמשך שאפשר גם להסביר את כל השימושים התיאורטיים במובן של פשוט וערום ממלבושים ומדברים מיוחדים. ואולי הוא 'פשיטא' משום שהוא נתפשט לכל וידוע מהלשון 'לפשוט בגדוד' [עיין ספר התשבי ערך פשט] ודומה לדבר 'נהרא ונהרא ופשטיה'. [ועיין רש"י בראשית כד, כז שאולי מבואר מדבריו בעניין אחר, שני פירושים - "וכן כל בי"ת ולמ"ד וה"א המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח, מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר, או שהוא מבורר וניכר באיזו הוא מדבר". וכן 'מנהג פשוט' בלשון הרמב"ם (הלכות תפילה וברכת כהנים ה טו)].

דאמרינן התם על הפסוק במשלי "פִּי־תִשָּׁב לְלִחוּם... וְשִׁמְתָּ שִׁכִּין בְּלִעָךְ"¹⁰ - "פִּשְׁטִיָּה דקרא במאי כתיב בתלמיד היושב לפני רבו". אף על פי שברש"י במשלי שם כתב - "ורבותינו דרשו בתלמיד היושב לפני רבו". והאמת שאין זה רחוק מן הפשט אלא נמשל לכתוב, שהכתוב איירי בסעודה וחז"ל דרשוהו על תלמיד לפני רבו 'האוכל מדבריו', והוא עומק הפשט. ואולי יש ליישב על דרך זו את שאר המקומות שחז"ל דרשו 'פשטיה דקרא' שהוא עומק הפשט [ולפעמים הוא הפשט עצמו]. ודו"ק¹¹].

ה. אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

ועל פי זה, משמעות הכלל ד"אין מקרא מידי פשוטו", היא גם כן במובן של הפשוט לעומת המורכב והנדרש. אך אף בזה יש לעיין בדוגמאות המובאות בגמרא. ועיין במאמר מבוא התשיעי לספר בן מלך¹², שהוכיח מכמה גמרות שהכלל ש'אין מקרא יוצא מידי פשוטו', הוא צורה של דרשת חכמים - שבנוסף למה שמתפרש 'פשט הענין', אין המקרא יוצא לגמרי מידי 'פשטות התיבות' [ומיישב על דרך זו את הגמרא ביבמות 'אתאי גזרה שווה אפיקתיה מפשטיה לגמרי'¹³, דאיך יתכן לעקור הפשט]. ואף כאן פירושו - 'המשמעות הפשוטה והלא מורכבת של המילה', בניגוד למשמעות המורכבת מכלל חלקי הפרשה.

ו. פשוט מלשון ערום.

דרך אחרת [והפוכה] יתכן לומר, שה'פשוט' התיאורטי הנזכר ['פשטיה דקרא', 'אין מקרא יוצא מידי פשוטו'], הוא משום היותו בלא לבוש, אלא ערום בגופו. שהדרשות הם כלבוש על הפשט. וכעין זה כתב האבן עזרא בהקדמה: "וכלם [-המדרשים] כנגד הגוף הפשוט, הם כמלבושים. וקדמונינו זכרם לברכה אמרו על ככה אין מקרא יוצא מידי פשוטו".

אלא שאם כן, עלינו לברר בעיקר השרש 'פשט' המוזכר בכתובים, האם המשמעות היא הסרה וגילוי, או יישור ושטיחה. ואם הוא אכן מלשון שטיחה ויישור, מדוע אם כן הערום הוא 'פשוט'.

ז. השרש 'פשט' בכתובים.

והנה את שרש 'פשט' המובא במקרא מצאנו בשתי משמעויות.

במובן של פשיטת בגדים:

וּפְשַׁט אֶת־בְּגָדָיו... : (ויקרא ו, ד)

¹⁰ משלי כג, א.

¹¹ עיין עירובין כג; כתובות קיא; קידושין פ; חולין קלג; ערכין ח; ערכין לב.

¹² לגאון ר' לייב מינצברג זצ"ל.

¹³ יבמות כד.

וּפְשִׁט אֶת־בְּגָדֵי הַבָּד... : (ויקרא טז, כג).

ובמובן של לפשוט בגדוד [בנ"ך]:

וּפְשִׁטָּתָּ עַל־הָעִיר... : (שופטים ט, לג),

פְּשִׁט גְּדוּד בַּחוּץ... : (הושע ז, א).

טרם נתחקה אחר המשמעות השנייה [לפשוט בגדוד], יש לברר במשמעות הראשונה של פשיטת בגדים, מה המשמעות של יישור ושטיחה בהסרת בגדים?

ובפשטות נראה, כי כאשר פושטים את הבגד המצוי [בזמנם, שהוא ארבע כנפות] העוטה והעוטה את האדם, הבגד מתיישר, ובכך הוא סר מהמולבש. ועל דרך זה - 'הפשטת העור' - שהעור המסורבל על הבהמה מתיישר ומשתטח.

אם כנים הדברים, ייצא בוודאי, שהמילה 'פשט' תמיד תתייחס לבגד [או לעור], ולא ללובש. ובלשון הראשונים - ה'פעול' כאן הוא הבגד.

ח. "וּפְשִׁטוֹ אֶת־יוֹסֵף" - להפשיט את הלובש או את הבגד? שיטת הרד"ק:

אך כמובן שרבים הם הפסוקים בתנ"ך שהפועל 'פשט' מתייחס גם למולבש, כמו בפרשת וישב - "וּפְשִׁטוֹ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כְּתָנָתוֹ" (בראשית לז, כג), ובבמדבר - "וּפְשִׁט מֹשֶׁה אֶת־אֶהָרֶן אֶת־בְּגָדָיו" (במדבר כ, כח), ובשמואל - "וַיִּתְּפֹשֵׁט יְהוֹנָתָן אֶת־הַמַּעִיל אֲשֶׁר עָלָיו" (שמואל א, יח, ד).¹⁴

ואם אכן פושטים את הלובש [ולא את הבגד], נצטרך לומר שהפועל 'פשט' פירושו 'הסיר' והפכו לגלוי [ולא מלשון יישר]. וכך אכן כתבו בספרי השרשים לר' יונה אבן ג'נאח ולרד"ק, וזה לשונם: "עניינו חליצת הבגדים והסרתם" [- ריאב"ג]. "פן אפשיטנה ערמה - פי' אפשיטנה שתהיה ערומה מכל בגדיה... וכן להסרת העור מעל הבשר" [- רד"ק]. ועדיין יש לעיין אם כוונתם לבאר את הכוונה הפשוטה בפועל או שהם באים לפרש את פירוש הפעולה.¹⁵

ואם כוונתם אכן לפרש מדוייק את השרש 'פשט' - שהוא מלשון 'הסרה' ההופכת את הדבר לגלוי ללא לבוש, א"כ נאמר גם על השימושים התיאורטיים דלעיל שהוא מלשון 'פשוט' - ללא לבוש ועיטור, 'פשוט' - ללא מיוחדות.

אך אפשר ליישב כל זאת בקלות, אם נאמר שהשפה שואלת מילות ומשתמשת במשמעות הנוספת התואמת את הפעולה, והדבר מצוי בלשון הקודש. ומצוי לרוב כאשר מטים את השרש בבניין אחר. ואכן במקרים הנ"ל [כשהשורש 'פשט' הולך על הלובש] הבניין הוא כבד.

¹⁴ אותו הדבר קיים גם בהפשטת העור המבוארת בתורה בלשון - "וּפְשִׁט אֶת־הָעֹלָה" (ולא 'את עורה'), אמנם עדיין אפשר לדחוק שכל חלקי הבהמה יחד עם עורה נקראים 'עולה', ועל כן 'הפשיט את העולה'.
¹⁵ וכך נראה לענ"ד, שאין כוונתם אלא להסביר את הפעולה. ומודים הם ששרשו של השרש הוא מלשון יישור ושיטוח. עיין בספר התשבי ערך 'פשט', שפירש - כל דבר שיש בו שטח ישר וכו', ושמו דיבר רק על לשון חכמים. וראה לקמן בדעת האבן עזרא.

ט. כפל פעולים ופירוש האבן עזרא:

אמנם אי אפשר גם להתעלם מכך שבפסוקים הנ"ל, קיימים לכאורה לפעולת ה'פשיטה' כפל פעולים - בכל המקרים הנ"ל פושטים גם את האיש וגם את הבגד. וברד"ק פתר את הבעיה ופירש - "ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו - פירוש מן המעיל" [שם בשרש 'פשט']. אמנם דבריו הם על בנין התפעל ושם באמת לכולי עלמא לא שייך כלל לומר ש'התפשט את הבגד'. ועל כן אין להביא ראיה ששיטתו היא לפרש כך בשאר מקומות [אצל יוסף ואהרן], אף על פי שבוודאי אפשר ללמוד מהפסוק לשאר מקומות שנכון לפרש 'את הבגד' ל'מן הבגד'. [גם בפירושו על הפסוק שם בשמואל, פירש הרד"ק: "פי' - מן המעיל, כמו 'הם יצאו את העיר', כי אין בנין התפעל יוצא¹⁶]. ואמר בלשון התפעל, כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו".]

אכן, באבן עזרא הרגיש גם הוא את הבעיה ופתר זאת בשני המקומות בתורה [אצל יוסף ואהרן] במשפט - "פועל יוצא לשני פעולים". וכוונתו - שיש כאן שני גופים שנפעלו מפעולת הפשיטה - יוסף והכתנת.

וכך הוא ממשיך ופותר את הפסוק "וַיִּפְשְׁטוּ אֶת-יוֹסֵף אֶת-כְּתָנָיו" - "שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו". הרי שראב"ע הביין שגם אצל יוסף, הוא פישט את הבגד [ולא שפשטו את יוסף מן הבגד]. - ואם כן, הוא כמו שפירשנו לעיל ש'פשט' מלשון יישור.

י. הצעה: פישוט אחרים מחייבת פשיטת האדם עצמו [יישור האיברים].

ואולי שייך להציע שבשביל להפשיט אדם אחר, בד"כ יפשיטו ויישרו את האדם עצמו - את אבריו¹⁷ [כדוגמת הסרת סוודר מילד]. כל שכן כשמדובר בעל כרחו [- אצל יוסף]. ואולי נאמר כן אף בהתפשטות האדם עצמו, כאשר הדבר נעשה בהתרגשות ובמהירות - אזי הלשון תציין את הפעולה בבנין התפעל שאז בוודאי הפעול הוא האדם, כביכול הוא עצמו מתיישר במהירות ומסיר בגדיו, [ועיין מה שכתב הרד"ק שם בשמואל "ואמר בלשון התפעל, כי ברצון גדול ובאהבה רבה התפשט בגדיו ונתנם לו"].

יא. "וּפְשַׁטָּהּ עַל-הָעִיר", "פָּשַׁט גְּדוּד": לשון התרחבות.

ועתה נשוב להתחקות אחר המשמעות השניה של המילה 'פשט' המופיע בנ"ך, והוא המובן של לפשוט בגדוד, ו"עניינו הפריצה וההליכה לשלל ולבז"¹⁸.

ויש לעיין לפי האמור לעיל מה עניין שרש 'פשט' למעשה זה של לקיחת שלל.

¹⁶ פירוש לדבריו: שאין בנין התפעל מוסב ויוצא לנפעל אחר חוץ מהמתפעל עצמו.

¹⁷ ולאחר חיפוש, ראיתי מי ששייך את 'פשט' ל'שט' - "הפושט בגדיו פושט ידיו לכאן ולכאן כמו 'שט'. שטו העם ולקטו - פשטו העם בשדה ולקטו" (אור חדש להרב שלוש זצ"ל על הפסוק 'ויפשיטו את יוסף').

¹⁸ מתוך השרשים לר' יונה אבן ג'נאח וכעין זה ברד"ק.

ולפי הפירוש במשמעות הראשונה לעיל שהוא עניין 'הסרה' [ריאב"ג רד"ק], הכא נמי הוא על שם שמסירים את הבגדים והכלים מן האויב. וכמו שמופיע בכמה מקומות בנ"ך "לְפֶשֶׁט אֶת־הַחֲלָלִים". אך אין פירוש זה מספק, מכיון שבנ"ך מופיע פעולת ה'פשיטה' גם כהסתערות ופלישה גרידא [אך אולי יש לומר שפעולה זו שאולה מן הפעולה הידועה של לקיחת השלל שבסוף המלחמה]. גם פחות מסתדר הלשון המצויה בנ"ך 'לפשוט על', במקום 'לפשוט את'.

אלא נראה, ש'פשט גרוד', הוא משום ההתרחבות וההשתטחות לצד זה ולצד זה. וכן הוא ברש"י באיוב (א, יז): "ויפשטו על הגמלים". זה לשון בזוזו בז לפי מנהגם כל זמן שהם מהלכים נדבקים יחד והולכים במארב שלא יבינו בהם ויבריחו את המקנה וכשמגיעים למקום המקנה פושטים במרחב המקנה זה לכאן וזה לכאן לאסוף המקנה". וכן הוא במצודת ציון בכמה מקומות. כגון: "ויפשטו". ענין פזור, וכדרך הנלחמים¹⁹.

יב. לכו ופשטו ידיכם בגרוד - פירוש שלישי.

בעת סידור הדברים, נזכרתי בגמרא בברכות על דוד המלך: "כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו... אמר להם לכו פשטו ידיכם בגרוד"²⁰, והנה, לא אמרה הגמרא 'פשטו בגרוד' כלשון המקרא, אלא 'פשטו ידיכם בגרוד'. ואם כן מצאנו פירוש שלישי לקשר בין פשיטה בגרוד לפשיטה מלשון יישור, והוא - 'פשטו ידיכם' שדרך הנוטלים שפושטים הם את ידם. [ואכן, כך הוא לשון חז"ל בכמה מקומות פשטו ידם ב... וכן הוא ברמב"ם המפורסם בהלכות חנוכה: "בבית שני כשמלכי יון גזרו גזרות... ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם..."].

סוף דבר, לא לגמרי פשוט מהו שרשו של השרש 'פשט' במקרא. האם הוא עניין יישור ושטיחה, ושאל ממנו הפעולה של פשיטה בגרוד [ואולי גם פעולת הסרה]. או דלמא, 'פשט' הוא מלשון 'הסרה' המגלה את הגוף. ועל שם זה נגזר הפשיטה בגרוד, והתואר הנכסף 'פשוט' - ערום ממלבושים או מדברים מיוחדים ורעיונות נשגבים. ועיין הערה²¹.

¹⁹ בפירושו לשופטים כ, לז.

²⁰ ברכות ג: וכן בסנהדרין טז.

²¹ אמנם, לעניות דעתי די ברור ששרש 'פשט' הוא מלשון שטיחה ויישור, ומה שכתבו בספרי השרשים הוא רק לפרש את הפעולה. כך גם האירו את עיני מלשון התרגום [ובערבית], שהמילה המקבילה ל'פשט' הוא 'שלח', והוא גם כן עניין יישור ושטיחה, ונגזר ממנו אף בלשה"ק - "וישלח ידו", "המשלח מעיינים בנחלים" [וכן בית השלחין' בלשון חז"ל], 'שלחן' שהוא שטוח ופרוס. וכן חרב "אמת סחֶזְקַת הַשֶּׁלַח" (נחמיה ד, יא). וכן מצינו 'שלח' בלשון הקדש מלשון התפשטות והתרחבות בתהילים (פ, יב) - "תִּשְׁלַח קַצִּירָה עֲדִים וְאֶל־נְהַר וְנִקְוֹתֶיהָ", ובמצודת ציון שם: "תשלח - ענין התפשטות כמו 'ותשלח פארות' (יחזקאל יז, ו)". וכן כל עניין שילוח בלשון הקודש הוא תיאור מופשט של התרחבות והשתטחות החוצה. ויש להאריך עוד.